

УДК 342.042.3

О. В. Білаш

ОСНОВНІ МОДЕЛІ ФІНАНСУВАННЯ ЦЕРКОВ І РЕЛІГІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У КРАЇНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Постановка проблеми. Українське суспільство вже давно дискутує щодо необхідності надання статусу юридичної особи церквам і релігійним організаціям в Україні. Певною мірою це є можливістю для церкви стати повновладним розпорядником належного їй майна, повноцінним суб'єктом правових відносин у соціально-культурній, освітній та інших сферах життя суспільства. Статус юридичної особи матиме вплив на формування загальноцерковного бюджету, фінансування соціальних ініціатив і розподіл коштів усередині церкви.

Актуальність теми дослідження. У цьому контексті представлена стаття є актуальною та своєчасною. Вона дозволить розглянути досвід і практику, кваліфікувати основні моделі фінансування церков і релігійних організацій у країнах Європейського Союзу.

Стан дослідження. Серед європейських учених, які займалися та займаються цією проблематикою, потрібно відзначити Ф. Гаммера [1], Г. Робберса [2], Г. Марре [3] та інших.

Фінансування церков і релігійних організацій у країнах-членах Європейського Союзу має різні історичні традиції та моделюється залежно від відносин держави й церкви, регульованих державно-конфесійним правом, законодавчими актами та угодами-конкордатами.

Ставлення до церковних інститутів із боку держави в різних країнах різняться, тому й моделі фінансування також не є ідентичними.

У Бельгії та Греції діє модель прямого державного фінансування. У Греції церква має власні доходи від рухомого й нерухомого майна, водночас держава практично в повному обсязі забезпечує фінансування панівної релігії. Держава повністю бере на себе фінансування, що потребується для підготовки православних священослужителів, і виділяє щорічні субсидії на «Апостольську дияконію» (ст. 24(1)(8) закону № 976/1946) та для кафедрального собору в Афінах (2844/1954). Держава виплачує заробітну плату близько 10 тисячам православних єпископів, священників і дияконів. У Греції діє спрощена процедура оподаткування.

У Бельгії діяльність церкви фінансується безпосередньо державою та меншою мірою – за допомогою добровільних пожертвувань. Стаття 181 Конституції Бельгії гарантує виплати державою заробітної плати та пенсій священослужителям, що є складовою видатковою частиною щорічного бюджету Бельгії. Церква отримує дохід від належної їй власності, вона звільнена від податків на будівлі, у яких проводяться богослужіння. Міська влада міста, у якому знаходиться парафія, повинна забезпечити священослужителя житлом або компенсувати йому витрати на нього.

У Німеччині в результаті багаторазової експропріації церковної власності протягом кількох століть церкви володіють лише незначною власністю. Як компенсацію за секуляризацію низки урядових рішень гарантує державне фінансування.

Ці рішення закріплені положеннями ст. 138(1) Веймарської Конституції у зв'язку зі ст. 140 Основного Закону Німеччини. Приблизно 80% загального церковного бюджету складається із церковного податку, гарантованого ст. 137(6) Веймарської Конституції у зв'язку зі ст. 140 Основного Закону Німеччини. На основі цивільних податкових списків відповідно до законодавства земель релігійні громади, які є публічними корпораціями, мають право стягувати податок. Великі церкви досить широко використовують цю можливість, малі релігійні громади зі статусом суб'єкта публічного права (наприклад, іудейські громади) також користуються цим правом. Розмір церковного податку становить від 8 до 9% індивідуального розміру прибуткового податку [4, с. 87]. При цьому можуть бути використані інші податкові стандарти. За цю послугу церкви платять від 3 до 5% податків державі як компенсацію. Іншим важливим джерелом доходів церковних установ є їхня участь у державних фінансових системах. Церкви користуються також правом на податкове звільнення.

У *Литві* державна фінансова підтримка церков і релігійних організацій реалізується переважно у сфері освіти. Згідно із законодавством Литви освітні установи традиційних релігійних громад та асоціацій, які здійснюють освітню діяльність відповідно до державного стандарту, фінансуються й підтримуються державою. Усі релігійні громади, асоціації та центри звільняються від податків на отриманий дохід. Благодійні пожертви й підтримка, що спрямовуються на розвиток релігійних проєктів, також звільняються від податків. Водночас релігійні громади та асоціації зобов'язані подавати офіційний звіт про кошти, отримані від благодійності й спонсорства, до податкової інспекції та департаменту статистики при уряді.

У *Латвії* немає єдиного закону про фінансування та оподаткування в церковній сфері. Фінансові й податкові питання церков регулюються багатьма законами та іншими актами. Відповідно до ст. 15 закону про релігійні організації останні мають право займатися підприємницькою діяльністю. Якщо їхні доходи перевищують 500 мінімальних зарплат у календарному році, релігійна організація повинна заснувати компанію й займатися своєю діяльністю відповідно до Закону Латвії «Про підприємництво». Діяльність священників-капеланів фінансується й забезпечується матеріальною та технічною підтримкою з боку відповідних державних органів або самоврядних організацій у межах їхніх бюджетів або з боку відповідної релігійної організації.

В *Естонії*, відповідно до Конституції Естонії (ст. 40), також не існує державної церкви. Тому державна підтримка виражається побічно. Держава зобов'язана згідно із законодавством вишукувати додаткові фінансові кошти для надання церкви та іншим релігійним організаціям допомоги щодо утримання культових будівель. Хоча надання таких коштів значною мірою залежить від наявності фінансових ресурсів. Релігійні об'єднання звільнені від податку на землю (майно). Податок на землю не стягується із землі, яка використовується церквами й конгрегаціями як місцями, де відбувається молитва (ст. 4(5) Акта про податок на землю Естонії). З початку 1990-х рр. держава регулярно надавала підтримку Естонській Раді Церков. Естонська Рада Церков складається з 10 християнських церков, включаючи дві найбільші церкви в Естонії: Євангелічно-лютеранську церкву та Естонську апостольську православну церкву. Щодо питання про прийом церков до своєї струк-

тури ця рада виносить рішення на підставі власного статуту. Якщо порівняти державні бюджети за кілька років, стає очевидною тенденція до збільшення обсягу коштів, що виділяються Естонській Раді Церков.

В *Угорщині* до 1998 р. церкви мали пряме державне фінансування. З 1998 р. платникам податків надавався вибір перерахувати 1% свого прибуткового податку на користь обраної ними церкви або на потреби суспільства (додаткове фінансування музеїв, благодійних організацій, театрів тощо). Додатково з 2004 р. держава виділяє ще 0,9% загального державного збору прибуткового податку та розподіляє їх пропорційно між церквами й релігійними організаціями. Що стосується громадської діяльності церков, утримання лікарень і шкіл, відповідно до Конституції Угорщини, вони фінансуються також державою та на рівні державних установ.

У *Словаччині* після 1989 р. нове законодавство надало церквам і релігійним громадам право самоврядування, проте не усунуло їх прямої фінансової залежності від держави. Нині на підставі Закону Словаччини № 218/1949 з доповненнями, внесеними Законом Словаччини № 522/1992, держава зобов'язана забезпечувати церкви й релігійні громади засобами для виплат заробітної плати духовенству (включаючи відрахування до фондів соціального страхування, охорони здоров'я та пенсійного фонду), якщо церкви й релігійні громади звертаються з таким проханням.

Із власних коштів держави фінансується англіканська церква у Великобританії та католицька церква в Португалії. В Англії англіканська церква є державною церквою з королем чи королевою як главою церкви. Церковні закони вимагають схвалення парламенту. У Шотландії пресвітеріанська церква є також державною церквою, однак в Уельсі законодавчо закріплено поділ держави й церкви з 1990 р. Усі церкви, як і благодійні організації, за певних умов мають скорочення податку на прибуток, отримуваний від пожертвувань. В Англії парафіяльний священик одночасно може виступати як громадський реєстратор.

У *Португалії* церкви та релігійні організації не мають державного фінансування, а основними джерелами фінансових надходжень є доходи з продукції сільськогосподарських угідь, що належать церквам [5, с. 51]. Зареєстровані релігійні організації звільнені від податків, місця відправлення культу, релігійні школи також звільнені від податків. Священослужителі Португалії мають соціальний захист згідно із законом про релігію (параграф 4 ст. 14). Члени «офіційних» церков чи релігійних громад можуть спрямувати 0,5% прибуткового податку на утримання церкви або визначити інші благодійні цілі, які пізніше повинні бути зазначені в податковій декларації. Потім церква отримує гроші від податкових органів та надає щорічний звіт про використання отриманих коштів.

Система державного фінансування церкви існує й у *Данії*, де 88% жителів країни належать до державної лютеранської церкви. Отже, фінансова підтримка церкви ведеться з державних коштів. Кошти, які виділяються державою, розподіляються таким чином: три п'яті складає заробітна плата пасторам, заробітна плата церковним працівникам, церковним музикантам; значна частина коштів виділяється для підтримки у відповідному стані церковних будівель. Крім того, існує церковний податок, установлений місцевим співтовариством і затверджений Міністерством Данії в справах церкви. Місцеве співтовариство платників податків

може повідомити, що церковний податок буде включений до муніципального податку. Розмір церковного податку становить до 7% і стягується з оподаткованої заробітної плати роботодавцем.

У *Словенії* діяльність релігійних організацій фінансується державою за допомогою виділення спеціальних дотацій на певні цілі та податкових пільг. Уряд Словенії виділяє такі кошти пропорційно до представлених релігійними організаціями проектів, а також для покриття певної частини медичного й пенсійного страхування священослужителів. Найчастіше додаткові кошти, які виділяються урядом Словенії, використовуються для реставрації релігійних споруд, що являють собою історичну та культурну цінність [6, с. 350]. Також діяльність церков і релігійних організацій може здійснюватися за рахунок приватних пожертвувань і зарубіжних перерахувань від міжнародних релігійних організацій, членами яких вони є.

Відносини між церквою та державою у *Франції* будуються з 1905 р. за принципом їх суворого розділення [7, с. 164]. Лише в трьох східних департаментах (Нижній Рейн, Верхній Рейн і Мозель) діють особливі правила, які сформувалися шляхом історичного розвитку ще із часів Наполеона таким чином, що церкви фінансуються державою із загальних податкових внесків. В іншій частині Франції католицька церква значною мірою діє на основі самофінансування: 75% її доходів надходить від зборів і пожертвувань, 25% – від добровільного «податку на культ», рівного приблизно 1% доходу.

Загалом власні доходи церкви не є достатніми для фінансування церковних потреб, багато священослужителів змушені займатися, крім служіння, додатковою професійною діяльністю. Будівлі церков, які належать державі, підтримуються з державного бюджету та надаються в користування церквам безкоштовно [8, с. 19].

Протестантські церкви у Франції фінансуються виключно за рахунок добровільних членських внесків і пожертвувань.

У такій країні, як *Республіка Кіпр*, церкви не мають державного фінансування, як і спеціальних податків, установлених для населення на користь церков чи релігійних організацій. Водночас усі релігійні інститути звільнені від сплати прибуткового податку (ст. 8(13) закону № 118(1)/2002). У результаті угоди між Республікою Кіпр та православною церквою остання передала нерухоме майно державі, яка натомість надає платню парафіяльному духовенству в сільській місцевості. Уряд вирішив, що ця угода має також поширюватися на духовенство трьох конституційно визнаних релігійних груп Республіки Кіпр (маронітської, вірменської та римо-католицької церков).

У *Нідерландах*, де чисельність протестантів і католиків практично однакова, церкви фінансуються до 88% із добровільних внесків (пожертвувань і зборів), які складають від 1 до 3% доходу платника податків.

Отримувачем є громади, які повинні передавати фіксований внесок в управління церкви. Спірні питання державного фінансування церкви стосуються переважно виплати заробітної плати духовенству, вони були врегульовані в 1983 р. разовим платежем у 250 млн гульденів. Церковним благодійним установам церков і релігійним школам продовжують надаватися субсидії державою. Зазначимо, що в Нідерландах приблизно в 70% шкіл викладається як обов'язковий предмет

«Християнська етика» та повністю (у євангелічних) і майже повністю (у католицьких) школах, незалежно від обраної церковної приналежності, забезпечується кваліфікованими педагогами [9, с. 1418].

В *Італії* та *Іспанії* церкви частково функціонують за рахунок податкових надходжень. Особливістю є те, що в цих країнах платник податків може самостійно обрати, куди надходитимуть його податкові внески: на потреби церкви чи іншого соціального інституту. Цю модель фінансування також неправильно називають «церковним податком», проте її не потрібно плутати із церковним податком у Німеччині, церковним внеском в Австрії чи податком на культуру, оскільки в цьому випадку такий податок є складовою обов'язкового державного оподаткування [10, с. 109].

Так, в Італії з 1990 р., а в Іспанії з 1988 р. платник податків може прийняти рішення про перерахування податкового збору на релігійні чи інші соціальні й культурні цілі в розмірі 0,8% (Італія) або 0,5% (Іспанія) доходу [11, с. 15]. В Італії ця сума розподіляється на основі поданих заяв осіб, які підлягають оподаткуванню. У заяві мусить бути вказано, куди саме повинні спрямовуватися кошти за такими варіантами:

1) італійська держава для постраждалих від голоду й стихійних лих в усьому світі, для допомоги біженцям, збереження культурних пам'яток;

2) католицька церква для богослужних потреб населення, підтримки духовенства, благодійних заходів на користь загальнонаціонального співтовариства або країн третього світу;

3) одна з деномінацій, що підписали угоду з італійською державою. Заява за останнім варіантом передбачає спеціальні умови.

Відсоток, пропорційний кількості осіб, які не надали переваги жодному варіанту, розподіляється між різними отримувачами відповідно до вибору, розділеного в співвідношенні, у якому інші платники податків зробили вибір на користь релігійних чи інших цілей. В Іспанії ця сума буде спрямовуватися безпосередньо на інші цілі. Нерухомість, яка належить Святому Престолу й знаходиться на території Італії, звільнена від оподаткування та інших зборів.

У *Фінляндії* та *Швеції* церкви фінансуються за допомогою податкової системи. Євангелічно-лютеранська церква Фінляндії є державною церквою, до неї належить близько 92% населення. Церква веде реєстр населення. Церковні податки складають від 1% до 2% оподаткованого доходу. Церковний податок також платять усі комерційні підприємства. Держава й церква в Швеції взаємопов'язані, і цей зв'язок є особливо сильним порівняно з іншими європейськими країнами. Приблизно 90% населення належить до лютеранської державної церкви з королем як номінальним главою. Шведська церква виступає за реформу державно-конфесійного права. Недолік у фінансуванні компенсується субсидіями з боку держави.

Згідно з Конституцією *Данії* (параграф 4) статус державної церкви має Євангельська лютеранська церква, яка є найбільш поширеною на території країни. Данський монарх зобов'язаний бути членом державної церкви. У країні діє система церковного податку, який складає близько 75% усіх доходів Євангельської лютеранської церкви. Державні дотації становлять близько 12%, ще близько 13%

складають надходження від різних фондів і нерухомості. Усі доходи церкви надходять до загального фонду, право розпоряджатися яким має єпархіальне керівництво. На заробітну плату священослужителів іде до 60% загального бюджету, інші 40% ідуть на адміністрацію парафій та єпархій, на освіту, спеціальні гранти, відновлення історичних церков, придбання меблів, утримання могил і пам'ятників, що заслуговують дбайливого ставлення.

З 28 країн Європейського Союзу лише у восьми країнах держава бере участь у фінансуванні релігійних установ. Відповідні статті бюджету є у Великобританії, Данії, Бельгії, Греції, Естонії, Болгарії, Чехії та Словаччині. Загалом можна зробити висновки, що систему фінансування церков і релігійних організацій у країнах Європейського Союзу можна розподілити за такими моделями:

1. Модель, у якій держава повністю фінансує церкву та її діяльність.

2. Модель, у якій діяльність церкви фінансують віруючі. Вони в цій системі зобов'язані надавати підтримку й допомогу церкві в богослужінні, допомагати в гідному утримуванні церковних споруд, брати участь у церковних службах, благодійності. У межах цієї системи можна виокремити чотири способи фінансування церкви віруючими:

а) змішана система, що включає в себе добровільні пожертви віруючих, церковний податок, доходи із церковних підприємств, угідь, оренди (Франція, Португалія, Нідерланди);

б) система обов'язкового церковного внеску (Австрія);

в) обов'язковий церковний податок для всіх віруючих церкви. Від імені церкви податок збирає держава (Німеччина, Данія, Швеція);

г) інші форми зборів, які нараховуються податковими службами пропорційно прибутку платника (Італія, Іспанія, Угорщина).

Наведені чотири способи зазвичай комбінуються з державною допомогою, дотаціями та пільгами [12, с. 61], спрямованими на допомогу в культурному й соціальному служінні, освітній та благодійній діяльності церков.

Література

1. Hammer F. Rechtsfragen der Kirchensteuer / F. Hammer. – Tübingen : Mohr Siebek, 2002. – 330 s.
2. Robbers G. Staat und Kirche in der Europäischen Union / G. Robbers. – Baden-Baden : Nomos ; Auflage, 2003. – 641 s.
3. Marre H. Die Kirchenfinanzierung in Kirche und Staat der Gegenwart / H. Marre. – Essen : Ludgerus-Verlag, 2006. – 178 s.
4. Blaž I. Država in cerkev u Zvezni republiki Nemčiji / I. Blaž // Cerkev in država. – Ljubljana : Nova revija, 2000. – S. 63–96.
5. Marre H. Systeme der Kirchenfinanzierung in Europa und USA / H. Marre // Grundlagen, Gestaltung und Zukunft der Kirchensteuer / R. Seer, B. Kämper (Hrsg), B. Kirchensteuer tag. – Frankfurt am Main, 2004. – S. 43–76.
6. Čepar D. Svoboda religije in prepričanja ter razmerja med državo in verskimi skupnostmi v Sloveniji / D. Čepar // Cerkev in država. – Ljubljana : Nova revija, 2000. – S. 313–356.
7. Kunaver J. Razmerje med cerkvijo in državo v Franciji / J. Kunaver, A. Erjavec // Cerkev in država. – Ljubljana : Nova revija, 2000. – S. 141–183.
8. Chatelain J. Denkmalpflege und Denkmalschutz an den Sakralbauten in der Bundesrepublik Deutschland und in Frankreich / J. Chatelain // Deutsch-Französische Kolloquien Kirche, Staat, Gesellschaft. – Bd. 7. – Kehl am Rhein, 1987. – 117 s.
9. Bakker C. Niederlande / C. Bakker // Lexikon der Religionspädagogik / N. Mette, F. Rickert (Hrsg.). – Bd. 2. – Neukirchen, 2001. – S. 1415–1419.

10. Sahlfeld K. "Otto per mille" – Die italienische Variante der Kirchensteuer und der gescheiterte Versuch im Kanton Basel-Stadt, sie mittels einer Mandatssteuer zu kooperieren / K. Sahlfeld, W. Sahlfeld // Schweizerisches Jahrbuch für Kirchenrecht. – 2002. – № 7. – S. 103–120.

11. Leon M. Cerkev in ekonomija / M. Leon // Tretij dan. – Ljubljana, 1990. – № 2. – S. 15–17.

12. Rus V. Državne finance in katoliska cerkev / V. Rus // Država in Cerkev. – Ljubljana : Založba FDV, 2001. – S. 59–62.

Анотація

Білаш О. В. Основные модели финансирования церквей и религиозных организаций в странах Европейского Союза. – Стаття.

У статті автор розглянув досвід і практику, кваліфікував основні моделі фінансування церквей і релігійних організацій у більшості країн Європейського Союзу. У межах представленої системи автор виокремлює декілька способів фінансування церквей своїми віруючими та аналізує участь держави у фінансуванні релігійних установ.

Ключові слова: фінансування, церкви та релігійні організації, Європейський Союз.

Аннотация

Билаш А. В. Основные модели финансирования церквей и религиозных организаций в странах Европейского Союза. – Статья.

В статье автор рассмотрел опыт и практику, квалифицировал основные модели финансирования церквей и религиозных организаций в большинстве стран Европейского Союза. В рамках представленной системы автор выделяет несколько способов финансирования церквей своими верующими и анализирует участие государства в финансировании религиозных учреждений.

Ключевые слова: финансирование, церкви и религиозные организации, Европейский Союз.

Summary

Bilash O. V. The basic models of financing of churches and religious organizations in the European Union. – Article.

In the article, the author reviewed the experience and practice, has described the basic models of financing of the churches and religious organizations in most of the countries of the European Union. Within the showed system the author distinguishes several ways of financing the churches by the believers and analyses the involvement the state, funding the religious institutions.

Key words: finance, churches and religious organizations, European Union.

УДК 340.121.5

Д. Г. Севрюков

РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ У ШВЕЙЦАРІЇ

Швейцарія належить до сучасної континентальної моделі соціальних держав, яка поєднує в собі як класичні бісмарківські елементи, так і новітні інновації, викликані антикризовими заходами. Однак Швейцарія вирізняється серед інших держав цієї моделі наявністю вагомого чинника в становленні та реформуванні соціальної держави – безпосередньої демократії, що реалізується через інститут референдуму. Саме вивченню історії становлення соціальної держави в Швейцарії, її еволюції, практиці вирішення сучасних проблем присвячено цю статтю.

Швейцарія є прикладом неспішного становлення соціальної держави. З моменту внесення до Конституції Швейцарії «соціальної» поправки до прийняття першого національного акта пройшло майже тридцять років. На заваді становленню державної системи соціального страхування за прикладом Німеччини та Австрії була конституційна практика, яка не визнавала за федеральною владою повноважень